

УДК 159.923

Л. А. ДРОБАХА,

студент

Харківського національного університету внутрішніх справ,

О. В. ФОРОТИНСЬКА,

старший викладач кафедри загальної та практичної психології

навчально-наукового інституту права та масових комунікацій

Харківського національного університету внутрішніх справ

СПЕЦИФІКА ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ДЕВІАНТНИХ І НЕДЕВІАНТНИХ ШКОЛЯРІВ

Розглянуто специфіку відповідальності девіантних і недевіантних школярів. Виявлено достовірні відмінності локалізації контролю особистості в досліджуваних групах.

Проблема відповідальності є об'єктом уваги різних наук: психології, філософії, соціології, педагогіки, юриспруденції. Кожна наука має своє бачення і підходи до розгляду відповідальності. Так, у юриспруденції розглядаються різні види юридичної відповідальності (кримінальна, цивільна, дисциплінарна, адміністративна), які здійснюються в судовому, арбітражному тощо порядку. Вони мають відповідно свою специфіку та особливості. Наприклад, у рамках цивільної відповідальності розглядається договірна, позадоговірна, дольова, солідарна, субсидіарна та інші види відповідальності. Незважаючи на різноманітність перерахованих вище різновидів відповідальності суб'єкта, їх об'єднує спільний компонент – необхідність нести якесь покарання. У плані покарання говорять і моральну відповідальність, котра в етиці і філософії розглядається як самостійна категорія [1].

У психолого-педагогічних і філософських джерелах термін «відповідальність» використовується під час розгляду основних показників особистості: характеру – виховання відповідальності; інтелекту – усвідомлення відповідальності; спілкування, де розглядаються відповідальні відносини і відповідальна залежність тощо.

Термін «відповідальність» використовується також для характеристики різних властивостей, якостей, процесів і станів особистості: активності (ініціативності; наполегливості; конформізму; сприйняття; імпульсивності; тривожності тощо).

Дослідники визначають відповідальність через здібності особистості, діяльність, необхідність, схильності, моральність тощо. Відповідальність вивчають залежно від соціального статусу і діяльності суб'єктів. Тут виділяють

різні види відповідальності людини: соціальну; громадянську; професійну тощо. З позиції професійної спрямованості розглядають відповідальність педагога, вченого, лікаря, інженера, чиновника, робітника, військового, політика тощо, тобто працівника в найширшому сенсі цього слова. До речі, термін «відповідальність» давно став актуальним і значущим у сфері масового, повсякденної свідомості.

Природа відповідальності реалізується у сферах і діяльнісній, і особистісній: об'єктивній і суб'єктивній, індивідуальній, особистій та колективній. Імовірно, тут ще багато що належить ґрунтовно вивчити й осмислити, тому що необхідна тісна співпраця філософів, психологів, педагогів та представників інших наук, здатних говорити «однією мовою». Аргументами тут можуть служити, скажімо, спроби розмежування відповідальності на ретроспективну, справжню і перспективну відповідальність у тимчасовому аспекті. У цьому ж часовому аспекті намагаються співвідносити відповідальність людини за діяльність і бездіяльність (юридична відповідальність).

Відповідальність береться на себе і приймається, перекладається, покладається і делегується іншим. У низці робіт ідеться і про дифузії відповідальності, про здатність її нести. Відповідальність приписується собі, іншому або ситуації. Існують спроби уніфікувати відповідальність, привести її до певних кількісних параметрів: норми і міри відповідальності, її ступеня, рівня тощо (йдеться про відповідальність за результат, за дії або бездіяльність).

Слід зауважити, що відповідальність розглядається на різних рівнях: свідомому і несвідомому, зовнішньому і внутрішньому [2, с. 26].

Незважаючи на велику кількість робіт і різноманітність підходів у вивченні відповідальності, питання комплексного дослідження відповідальності як системного, якості особистості залишаються відкритими. Перед дослідниками постає завдання об'єднати існуючий конгломерат складових частин відповідальності в єдину структуру.

У даній роботі представлені результати досліджень за допомогою таких опитувальників:

- 1) методики Т. Лірі для дослідження уявлень про себе і про інших;
- 2) опитувальника діагностики рівня морально-етичної відповідальності особистості;
- 3) методики діагностики локалізації контролю особистості;
- 4) опитувальника багатомерно-функціонального аналізу відповідальності;
- 5) визначення схильності до відхилень (за А. Н. Орел).

За допомогою методики схильності до відхилень (А. Н. Орел) було виконано поділ на дві групи – девіантних і недевіантних школярів. У дослідженні брали участь учні старших класів (хлопці) та студенти 1-го і 2-го курсу ПТУ. Всього опитано 80 осіб.

За результатами методики були виявлені достовірні відмінності локалізації контролю особистості девіантних і недевіантних школярів. Існують достовірні відмінності між інтернальністю девіантних і недевіантних школярів ($t = 2,64$; $P \leq 0,01$). Це свідчить про те, що недевіантні школярі відрізняються від девіантних школярів упевненістю в тому, що сили, які впливають на долю людини, знаходяться всередині них самих; те, що відбувається з люди-

ною, значною мірою є результатом її активності, і, отже, відповідальність за власне життя лежить на самій людині, а не на будь-яких інших, зовнішніх щодо неї силах. Оскільки девіантні школярі не вірять у те, що людина в змозі реально впливати на події в її житті, вони переконані, що сили, які керують долею людини, знаходяться зовні – це може бути і випадок, і фатум, і «впливові люди», – і їх активність мало що значить.

Також існують достовірні відмінності між інтернальністю у сфері досягнень девіантних і недевіантних школярів ($t = 2,39$; $P \leq 0,05$). Це свідчить про ситуації, пов'язані з досягненнями недевіантних школярів, а також виявляє віру в можливість досягнення успіху в тих чи інших ситуаціях. Дані показники характеризують недевіантних школярів як таких, що вважають себе причиною власних досягнень і готових робити зусилля для досягнення позитивних результатів у майбутньому. Девіантні школярі не сприймають себе причиною досягнень і не вірять у те, що людина може істотно вплинути на успішність власного життя і діяльності.

Застосування решти методик теж виявило достовірні відмінності, які у свою чергу також свідчать про різне ставлення до відповідальності та міжособистісних відносин. З цього можна зробити висновок про те, що на специфіку відповідальності можуть впливати різні фактори, як соціальні, так і внутрішніособистісні. Можна припустити, що на специфіку відповідальності також впливає виховання і представлення цінностей особистості, які відрізняються у девіантних і недевіантних школярів.

Список використаної літератури

1. Иванов С. П. Особенности формирования мотива социальной ответственности в художественной деятельности подростков / С. П. Иванов // Психологические условия формирования социальной ответственности школьников / под ред. М. Р. Гинзбурга, Л. А. Радзиховского. – М.: Изд-во АПН СССР, 1987. – С. 66–71.
2. Абульханова-Славская К. А. Типология активности личности / К. А. Абульханова-Славская // Психологический журнал. – 1985. – Т. 6. – № 5. – С. 3–18.

Надійшла до редколегії 27.01.2012

ДРОБАХА Л. А., ФОРОТИНСКАЯ О. В. СПЕЦИФИКА ОТВЕТСТВЕННОСТИ ДЕВИАНТНЫХ И НЕДЕВИАНТНЫХ ШКОЛЬНИКОВ

Рассмотрена специфика ответственности девиантных и недевиантных школьников. Выявлены достоверные различия локализации контроля личности в исследуемых группах.

DROBAKHA L., FOROTYNSKA O. SPECIFICS OF RESPONSIBILITY OF DEVIANT AND NON-DEVIANT SCHOOL STUDENTS

Specifics of responsibility of deviant and non-deviant school students are considered. Authentic distinctions of localization of control of the personality in studied groups are revealed.